

Łukomska, Julita / Szmigiel-Rawska, Katarzyna

Pozaekonomiczne czynniki konkurencyjności Mazowsza

Mazowsze. Studia Regionalne 10, 107-123

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Pozaeconomiczne czynniki konkurencyjności Mazowsza

Julita Łukomska
Katarzyna Szmigiel-Rawska

STRESZCZENIE

W artykule zaprezentowano wyniki badania na temat wpływu pozaeconomicznych czynników rozwoju Mazowsza na konkurencyjność regionu. Rola tych czynników poddawana jest analizie w kontekście identyfikacji przewag konkurencyjnych od strony inwestora oraz od strony władz lokalnych. Opis wyników przeprowadzonych badań koncentruje się wokół „miękkich” czynników lokalizacyjnych, takich jak: „stołeczność” regionu, jakość środowiska przyrodniczego, kapitał społeczny i kapitał ludzki, symbole kultury i historii, postawa władz lokalnych.

„Stołeczność” jest najważniejszym czynnikiem pozaeconomicznym, wpływającym dotychczas na konkurencyjność regionu, dlatego przyszły rozwój społeczno-gospodarczy Warszawy jest ważnym trendem rozwojowym całego regionu. Pozytywne aspekty, związane z lokalizacją stolicy w regionie, podkreślają zarówno przedsiębiorcy, jak i samorządy. W opinii władz lokalnych Mazowsza atrakcyjność przyrodnicza oraz postawa władz samorządowych to kluczowe pozaeconomiczne czynniki rozwojowe. Niestety, czynniki te są bardzo słabo wartościowane przez przedsiębiorców z regionu. Województwo mazowieckie nie dysponuje aktualnie rozpoznawalnymi symbolami, opartymi o zasoby kulturowe i historyczne, które są wykorzystywane dla podnoszenia konkurencyjności. Przedsiębiorcy z regionu zwykle nie umieszczają wśród ważnych czynników rozwojowych tych związanych z kapitałem społecznym, wyjątek stanowi tu tylko wyraźnie doceniana przez nich otwarta postawa mieszkańców. Przyszłość Mazowsza w dużym stopniu zależna będzie od sposobu i zakresu prowadzenia polityki regionalnej. Szczególnego znaczenia nabiera w tym kontekście dostępność usług kultury i rozrywki, jakość środowiska przyrodniczego, budowa wizerunku regionu oraz podnoszenie jakości edukacji, które okazały się najbardziej istotnymi w toku prezentowanego badania, a jednocześnie odpowiadają międzynarodowym trendom rozwoju. Artykuł wskazuje też wyniki badań odnoszące się do znaczenia kapitału społecznego dla firm innowacyjnych, które stanowią potwierdzenie tez wynikających z rozważań teoretycznych, prowadzonych przez znanych badaczy europejskich.

Wstęp

Celem artykułu jest zaprezentowanie wyników badania, które było elementem szerszych rozważań nad konkurencyjnością województwa mazowieckiego. Prezentowane wyniki zostały uzyskane dzięki realizacji projektu „Trendy rozwojowe Mazowsza”, w części zatytułowanej: *Konkurencyjność Mazowsza i jej uwarunkowania*. Temat konkurencyjności podzielony był na trzy bloki tematyczne: *Konkurencyjność, Przedsiębiorczość a rozwój* oraz *Pozaeconomiczne czynniki konkurencyjności*. W tym artykule prezentujemy rezultaty badania pozaeconomicznych czynników rozwojowych, ale posługujemy się wynikami powstałymi w efekcie zastosowania wspólnych, dla całego projektu, metod badawczych, co pozwala na szersze wnioskowanie i odniesienia do sytuacji ogólnej województwa¹.

¹ Badania prezentowane w artykule prowadziło szereg osób, za część związaną z czynnikami pozaeconomicznymi odpowiedzialni byli: prof. Jacek Szlachta, dr Marta Mackiewicz, dr Bartłomiej Rokicki, dr Katarzyna Szmigiel-Rawska, Nina Baczyńska, Anna Smolik, Agata Śliwka. Osoby te były autorami raportów z badań, na podstawie których powstał ten artykuł.

Rozważania oparte były o szeroki kontekst teoretyczny. Do jego najważniejszych elementów należały:

- stworzona na potrzeby projektu koncepcja konkurencyjności, oparta o rozważania T. Kalinowskiego (w odniesieniu do koncepcji atrakcyjności inwestycyjnej), T. Czyż (w odniesieniu do znaczenia dla konkurencyjności poziomu udziału w gospodarce opartej na wiedzy), J. Gierczyckiej (w odniesieniu do znaczenia MSP dla konkurencyjności gospodarki), K. Kucińskiego (w odniesieniu do definicji konkurencyjności) oraz W. Dziemianowicza² (w odniesieniu do koncepcji czterech sił konkurencyjności)³;
- koncepcja kultury ekonomicznej, oparta o rozważania M. E. Portera⁴;
- koncepcja kapitału społecznego, oparta o rozważania T. Kaźmierczaka, D. Narayan, M. F. Cassidy, M. Herbst, F. Fukuyamy i P. Francois⁵.

W projekcie zastosowano szereg metod badawczych⁶, ale dla opisywanego etapu najważniejsze były:

- wywiady pogłębione z przedstawicielami władz miast i gmin na terenie Mazowsza (IDI) (n=301);
- ankieta internetowa, skierowana do władz samorządowych (CAWI) (n=192);
- wywiady pogłębione z przedsiębiorcami (IDI) (n=20);
- bezpośrednie wywiady kwestionariuszowe z przedsiębiorcami (PAPI) (n=1941);
- ankietowanie telefoniczne przedstawicieli instytucji otoczenia biznesu (IOB) (n=30).

Dla rozważań w tym temacie kluczowe jest ustalenie **definicji czynników pozaekonomicznych**. Przyjęliśmy **dwie perspektywy** analizy tych czynników, które pozostają w zgodzie z celem realizowanego projektu, czyli ze zidentyfikowaniem przewag konkurencyjnych województwa mazowieckiego:

- od strony inwestora (wewnętrzny i zewnętrzny);
- od strony samorządu terytorialnego.

Ten podział ma znaczenie dla sposobu postrzegania poszczególnych czynników, sposobu „zarządzania” nimi. Jeżeli chodzi o sam katalog czynników, ich ranking, oczekiwana sytuacja jest taka, w której samorząd wysoko ocenia znaczenie tych samych czynników, które są najważniejsze dla przedsiębiorców.

Czynniki rozwoju analizowane **od strony inwestora** to te, które mają skłaniać do podjęcia lub kontynuowania działalności gospodarczej. W kontekście pozaekonomicznych czynników rozwoju gospodarczego nie jest istotne to, co sprawia, że inwestorowi udaje się bezpośrednio powiększyć zysk przedsiębiorstwa, ale to, co sprawia, że przedsiębiorca i jego

² Kalinowski 2006, Czyż 2009, Gierczycka 2007, Kuciński 2010, Dziemianowicz 2008.

³ Szczegółowe rozważania na temat przyjętej koncepcji znajdują się w raporcie metodologicznym przygotowanym na potrzeby projektu.

⁴ Porter 2003.

⁵ Kaźmierczak 2007; Narayan, Cassidy 2001; Herbst 2007; Fukuyama 1997; Francois 2002.

⁶ Analiza danych zastanych; konsultacje eksperckie; wywiady pogłębione z przedstawicielami władz lokalnych (IDI), ankieta internetowa skierowana do władz samorządowych (CAWI), wywiady pogłębione z przedsiębiorcami (IDI), bezpośrednie wywiady kwestionariuszowe z przedsiębiorcami (PAPI), ankietowanie telefoniczne przedstawicieli IOB, badanie ankietowe na temat przedsiębiorczości studentów, model HERMIN, analizy statystyczne, jakościowa ocena stron internetowych.

pracownicy chcą pracować i rozwijać się w danym miejscu. Można je utożsamiać z miękkimi czynnikami lokalizacji. Przy czym, nie gwarantuje to zawężenia i zamknięcia katalogu, gdyż poglądy na to, czym są miękkie czynniki lokalizacji nieustannie ewoluują. Tradycyjnie czynniki lokalizacji działalności gospodarczej dzieli się na twarde i miękkie. Twarde – związane z rachunkiem ekonomicznym przedsiębiorstwa, i miękkie – wszystkie pozostałe. Do tych pozostałych najczęściej zalicza się:

- jakość środowiska naturalnego;
- klimat społeczny (współpraca, zaufanie, postawy mieszkańców);
- postawę władzy lokalnej („przyjazny urząd”, „promocja”);
- szeroko rozumianą jakość życia (dostępność i jakość usług edukacyjnych, kultury).

Ważny element stanowią także czynniki kulturowe i historyczne, mające w dobie globalizacji i internacjonalizacji procesów rozwoju istotny wpływ na szybkość i sprawność wprowadzanych zmian. Jest to również grupa czynników psychologicznych, których uchwycenie, w większości, wymyka się badaniom prowadzonym w opisywanym projekcie.

Elementem utrudniającym identyfikację oraz określenie znaczenia miękkich czynników lokalizacji jest ich specyfika. Bardzo często są to elementy słabo lub trudno mierzalne, wynikające niejednokrotnie wyłącznie z opinii badanych osób, a nie z obiektywnych danych statystycznych. Przyjęliśmy więc, że opisywanymi przez nas czynnikami pozaekonomicznymi będą te wskazywane przez literaturę, jak również te, które pojawiły się w pytaniach otwartych skierowanych do przedsiębiorców województwa (Tabela 1).

Od strony samorządu terytorialnego analiza czynników zorganizowana jest wokół założenia, że władza może i powinna wpływać na pozaekonomiczne czynniki rozwoju. Założenie to nawiązuje do najnowszych trendów rozwojowych. Niewątpliwie w ciągu ostatnich dwóch dekad mamy do czynienia ze wzrostem roli władz samorządowych w pobudzaniu lokalnego

Tabela 1. Analizowane pozaekonomiczne (miękkie) czynniki lokalizacji według przyjętej w badaniu kategoryzacji

Grupa	Czynnik
Położenie	<ul style="list-style-type: none"> • „Stołeczność” – położenie stolicy państwa w regionie • Bliskość miejsca zamieszkania założyciela/ właściciela firmy • Prestiż lokalizacji, „marka miejsca”
Jakość środowiska naturalnego	<ul style="list-style-type: none"> • Atrakcyjność przyrodnicza
Kapitał społeczny i kapitał ludzki	<ul style="list-style-type: none"> • Otwarta postawa mieszkańców • Zaufanie do kontrahentów zlokalizowanych w powiecie • Zaufanie do pracowników na lokalnym rynku pracy • Jakość edukacji
Czynniki kulturowe i historyczne	<ul style="list-style-type: none"> • Symbole kultury i historii
Postawa władz	<ul style="list-style-type: none"> • Współpraca i wsparcie ze strony władz lokalnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie studiów literatury oraz kwestionariusza PAPI skierowanego do firm.

rozwoju gospodarczego. To, że lokalne polityki zyskały na znaczeniu, w kontekście rozwoju gospodarczego, miało związek ze zmianą w sposobie funkcjonowania samorządów (przejście od klasycznej postaci ku szerszemu, bardziej nowoczesnemu „współrządzeniu lokalnemu”: *from local government to local governance*) (Hambleton 2001). Początkowo władze lokalne wykorzystywały instrumenty, które związane były z obniżaniem kosztów prowadzenia działalności gospodarczej („pierwsza fala”⁷). Zaś ostatnie trendy dotyczyły oddziaływania władz samorządowych na pozaeconomiczne czynniki rozwojowe, np. za pomocą polityki mającej na celu podnoszenie jakości edukacji, pomoc w marketingu i we wprowadzaniu nowych technologii – „trzecia fala” (Ross i Friedman 1990; Bartik 1994; Walzer, P’ng 1995). Coraz większego znaczenia nabierają działania władz lokalnych skupiające się raczej na jakości, a nie na koszcie siły roboczej. Widoczne jest przywiązywanie większej uwagi samorządów do takich czynników, jak kapitał ludzki oraz rozwój społeczeństwa obywatelskiego (Putnam 1995; Fukuyama 1997), jakość życia (Clark 2003) czy „miękkich” czynników lokalizacyjnych, jak lokalny klimat społeczny (Grabow *et al.* 1995) (por. Swianiewicz, Łukomska 2004).

Kluczowym pozostaje uznanie, że rozwój nie dotyczy jedynie zmian wartości wskaźników gospodarczych, takich jak poziom dochodu czy poziom inwestycji, ale również czynników zorganizowanych wokół pojęcia jakości życia. Badania wskazują, że uczestniczenie raz w miesiącu w zebraniu organizacji społecznej lub dokonywana raz w miesiącu aktywność jako wolontariusz, wpływa na poczucie podniesienia jakości życia w sposób porównywalny do podwojenia dochodu (Bok 2010). Ciekawy przykład podejścia do tematu daje R. Florida, w analizie, wynikiem której jest kategoryzacja miast USA ze względu na ich atrakcyjność osiedleńczą dla ludzi na różnym etapie życia i w różnej sytuacji rodzinnej – młodych, wolnych, przebywających w związkach, z małymi dziećmi, z dorosłymi dziećmi (Florida 2009). W tym kontekście, dla realizacji skutecznego marketingu na rzecz konkurencyjności, władze powinny przeanalizować potencjał miejsca (w tym wizerunek/potencjał poszczególnych miast), realnie ocenić swoją atrakcyjność i zestawić ją z obecnym zapotrzebowaniem rynku. Wydaje się, że dla większości inwestorów, w tym kontekście, najatrakcyjniejsze są miejsca o wizerunku:

- zamieszkałych przez ludzi młodych, wykształconych, skłonnych do podejmowania wyzwań ekonomicznych, otwartych;
- z wysoką jakością środowiska naturalnego – czystych ekologicznie; oferujące możliwości wypoczynku i rekreacji oraz nowoczesne usługi „dla zdrowia i urody”.

Najważniejsze pozaeconomiczne czynniki rozwoju zidentyfikowane na Mazowszu

Czynnik: „stołeczność”

„Stołeczność” regionu jest najważniejszym czynnikiem pozaeconomicznym, wpływającym dotychczas na konkurencyjność regionu – przy połączonych rankingach najważniej-

⁷ Badania nad instrumentami lokalnej polityki gospodarczej pozwoliły na wyodrębnienie pewnych okresów, w których wybrane instrumenty nabierały szczególnej popularności. Kolejne trendy, preferujące stosowanie określonych instrumentów wspierania rozwoju gospodarczego, zyskały miano „fal”.

szych pozaekonomicznych czynników rozwoju, wymienianych przez władzę lokalną oraz przez przedsiębiorców. Dlatego kluczowe znaczenie dla konkurencyjności Mazowsza ma rozwój społeczno-gospodarczy Warszawy. Miasto to konkuruje z Berlinem, Wiedniem, Pragą i Budapesztem o lokalizację najważniejszych funkcji metropolitalnych w Europie Środkowej. Według prac programu ESPON, Warszawa, jako jedyny ośrodek w Polsce, ma rangę słabego MEGA (*Metropolitan European Growth Area*)⁸, ale znajduje się przynajmniej klasę niżej niż Berlin i Wiedeń. W przypadku niektórych funkcji Warszawa zdecydowanie przegrywa w konfrontacji z wymienionymi metropoliami (przykładem jest trzeciorzędna rola węzła transportowego), w innych funkcjach pozycja ta jest znacznie wyższa (nauka, kultura, środowisko biznesowe, zarządzanie gospodarką). Według prac OECD Warszawa jest najszybciej rozwijającą się w ostatnich latach metropolią w 33 krajach OECD. Pozycja Warszawy ma istotne znaczenie dla całej Polski i Mazowsza, bowiem międzynarodowe funkcje metropolitalne najwyższego rzędu mogą być skutecznie alokowane i realizowane jedynie w Warszawie lub innych zagranicznych metropoliach.

Z obecnością stolicy w regionie powiązane jest znaczenie położenia firmy dla jej powodzenia na rynku. Lokalizacja w takim dominującym regionie oznacza funkcjonowanie w warunkach wyższego rozwoju gospodarczego. Przewagę lokalizacji centralnych nad peryferyjnymi, w odniesieniu do decyzji lokalizacyjnych, potwierdziło wielu badaczy – klasyków, twórców znanych teorii, np. A. Weber, W. Christaller, J. Friedmann, J. Stewart i G. Zipf, A. Hirschman. W świetle przeprowadzonych badań dla **przedsiębiorców** jest to położenie rozumiane w kategoriach prestiżu i stołeczności oraz bliskości miejsca zamieszkania założyciela czy właściciela firmy. Ten ostatni wymiar ma największe znaczenie lokalizacyjne spośród wszystkich czynników pozaekonomicznych, w szczególności dla objętych badaniem właścicieli małych i średnich firm o charakterze usługowym. Dla dużych firm, w kontekście położenia, liczy się „prestż” miejsca i obecność stolicy w regionie.

Postrzeganie wpływu czynnika „stołeczność” na wybór lokalizacji firmy jest zróżnicowane przestrzennie. Najwięcej firm, dla których miał on znaczenie, znajduje się w samej Warszawie, większy wpływ deklarowany jest częściej w obszarze metropolitalnym (ok. 25% firm) niż w gminach pozostałych (ok. 10% firm). Małym zróżnicowaniem charakteryzują się natomiast opinie przedsiębiorstw funkcjonujących w ośrodkach subregionalnych – jedynie 2% z nich kierowało się przy decyzji lokalizacyjnej położeniem Warszawy w regionie, a ponad 3/4 nie dostrzega żadnego wpływu tego czynnika. Ośrodki te położone są poza obszarem największych wpływów aglomeracji warszawskiej, co skutkuje brakiem silnych powiązań.

Przez samorządy terytorialne Mazowsza czynnik rozwojowy „położenie” wymieniany jest zwykle w kontekście pozytywnym, przy czym częściej zwracają na niego uwagę samorządy miejskie. Aspekty pozytywne, wymieniane jako pozaekonomiczne czynniki rozwoju wynikające z położenia, to – bliskość Warszawy, bliskość miasta w ogóle lub bliskość auto-

⁸ MEGA to Europejskie Metropolitalne Obszary Wzrostu. W Polsce wyróżniono Warszawę w przedostatniej klasie jako potencjalne MEGA oraz Gdańsk-Gdynię, Katowice, Kraków, Łódź, Poznań, Szczecin i Wrocław w najniższej klasie jako słabe MEGA (zob. *Atlas ESPON...*, 2006).

strady (w tym planowanej). Położenie często bywa wykorzystywane przez lokalne władze jako atut promocyjny. Wiele mazowieckich samorządów jest przekonanych o swoim korzystnym położeniu w przestrzeni, najczęściej ze względu na bliskość Warszawy oraz dobre połączenia komunikacyjne. Swoją lokalizację jako nieatrakcyjną postrzegają gminy położone kilkadziesiąt kilometrów na wschód od Warszawy lub w najdalej na południe wysuniętym fragmencie regionu, natomiast jako atrakcyjną – gminy położone blisko Warszawy oraz w zachodniej części województwa, a także wzdłuż szlaków komunikacyjnych.

Czynnik: atrakcyjność przyrodnicza

Jakość środowiska przyrodniczego jest czynnikiem pozaekonomicznym, który gminy Mazowsza postrzegają jako szansę rozwojową i umieszczają w swoich materiałach promocyjnych. Jest on najczęściej przywoływany przez samorządy i jednocześnie najrzadziej przez przedsiębiorców. Ten czynnik, w formie w jakiej jest obecnie prezentowany przez lokalne władze (czysta, zielona, „sielska” okolica oraz brak produktów turystycznych opartych o konkretne zasoby), ma niewielkie znaczenie dla konkurencyjności regionu (nie jest wysoko oceniany przez przedsiębiorstwa). Jest to raczej atrakcyjność przyrodnicza niż zwrócenie uwagi na jakość środowiska *sensu stricto*. Ponadto, zagrożenie podtopieniami i powodzią jest w województwie uznawane za czynnik pozaekonomiczny, negatywnie wpływający na rozwój. Wymaga to nie tylko zwrócenia uwagi na infrastrukturę z tym związaną, ale również na to, jak bardzo to zagrożenie utrwaliło się w świadomości przedsiębiorców.

Różnego rodzaju uwarunkowania przyrodnicze nie oddziałują na późniejszą działalność przedsiębiorstw na Mazowszu. Jeśli już, to mają one nieco większe znaczenie w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich niż w miastach. Wynika to prawdopodobnie z rodzaju sektora gospodarczego, w którym funkcjonują badane przedsiębiorstwa, na wsi są to głównie przedstawiciele rolnictwa oraz sektorów ściśle z nim związanych. Ten czynnik nie jest przywoływany w rozmowach ani z przedsiębiorcami, ani z przedstawicielami IOB.

Czynnik atrakcyjności przyrodniczej częściej wartościowany jest przez gminy wiejskie niż przez gminy miejskie, ale również dla gmin miejskich jest on istotny – znajduje się wśród czterech najczęściej wymienianych. Gminy miejskie, które go wskazują, to przede wszystkim niewielkie miasta położone blisko Warszawy – Milanówek, Sulejówek, Kobyłka, Zielonka, Żabki (oprócz tego Ciechanów, Gostynin, Płońsk, Raciąż). Ten sposób reklamowania miejsc położonych blisko dużego miasta wydaje się oczywisty – są zapleczem rekreacyjnym dla mieszkańców miasta. Poza tym, jest to ich najważniejsza przewaga konkurencyjna wobec Warszawy, oferowana osobom szukającym miejsca osiedlenia.

Czynniki przyrodnicze należą do klasycznych czynników rozwojowych, prezentowanych w literaturze (Ferguson 1819). Wielu badaczy uznaje te pozaekonomiczne czynniki za kluczowe dla rozwoju. Liczni przedstawiciele władz lokalnych na Mazowszu uznają go za swój najważniejszy atut (zasób) i czynnik pozaekonomiczny, wpływający korzystnie na możliwości rekreacji. To pozytywne wnioski z badania. Negatywne są takie, że w wielu przypadkach wydaje się on czynnikiem wymienianym jako element atrakcyjności inwestycyjnej,

a nie konkurencyjności gminy – mówimy o nim, gdyż to jedyny zasób, jakim wydajemy się dysponować, bez głębokiego zastanowienia jak wykorzystywać go w międzynarodowej konkurencji o czynniki produkcji. Pojawia się on raczej w kontekście rolnictwa i rekreacji. Rolnictwo nie jest branżą mobilną, można mówić raczej o pewnej mobilności przemysłu spożywczego, ale brak przemysłu, gminy nastawione „ekologicznie”, wymieniają nieraz jako swoją przewagę konkurencyjną. Jeśli chodzi o możliwości rekreacyjne – brak wskazywania na konkretne, interesujące zasoby, każe przypuszczać, że nie mamy do czynienia z produktami turystycznymi, a jedynie z pewnym sposobem patrzenia na swoją gminę, jako spokojną, czystą, zieloną okolice.

Czynnik: aktywność mieszkańców

Polacy wykazują większe zainteresowanie sprawami ogólnokrajowymi niż lokalnymi, stąd frekwencja w wyborach samorządowych jest tradycyjnie niższa niż w przypadku wyborów parlamentarnych i prezydenckich. Zróżnicowanie wewnętrzne tego wskaźnika charakteryzuje się pewnymi prawidłowościami. W gminach wiejskich i małych miasteczkach frekwencja wyborcza jest wyższa podczas wyborów lokalnych niż parlamentarnych, natomiast w dużych miastach najczęściej mamy do czynienia z sytuacją odwrotną (Swianiewicz 2010). Ogólnie, na Mazowszu jakość demokracji jest czynnikiem wysoko wartościowanym przez samorządy i bardzo nisko wartościowanym przez firmy. Może mieć to zasadnicze negatywne znaczenie dla polityki na rzecz podnoszenia konkurencyjności regionu. Może utrudniać dobór narzędzi marketingu terytorialnego. Frekwencja wyborcza w województwie mazowieckim od lat należy do najwyższych w kraju, w ostatnich wyborach samorządowych, w 2010 roku, wynosiła 51% (o cztery punkty procentowe wyższa niż średnia krajowa). Jednak wewnątrz województwa była silnie zróżnicowana – od ponad 64% w powiecie szydłowieckim do 41% w Radomiu (zdecydowanie niższa niż średnia krajowa). Spośród powiatów ziemskich najniższą frekwencję wyborczą w 2010 roku odnotowano w powiecie pruszkowskim, która, mimo wszystko, była wyższa niż ogólna frekwencja w Polsce⁹. Najniższy poziom zaangażowania odnotowany został w powiatach graniczących z Warszawą oraz samej stolicy. Jest to zjawisko występujące regularnie, tłumaczy się je głównie dużym udziałem ludności napływowej, a więc słabszą identyfikacją z obszarem¹⁰.

Kapitał społeczny, najdobitniej świadczący o postawie mieszkańców, obecnie nie odgrywa roli istotnego czynnika wpływającego na konkurencyjność regionu, gdyż Mazowsze jest regionem o niskim poziomie kapitału społecznego – nie jest to więc kapitał istotnie wartościowany przez przedsiębiorców w regionie. Największe przedsiębiorstwa najczęściej deklarują przy wyborach lokalizacyjnych zupełny brak zainteresowania ważnym elementem budującym kapitał społeczny, jakim jest **poziom zaufania**¹¹ pomiędzy różnymi akto-

⁹ Na podstawie danych z www.pkw.gov.pl

¹⁰ Inną przeszkodą są kwestie administracyjne, dość często bowiem nowi mieszkańcy pozostają zarejestrowani na listach wyborców w poprzednim miejscu zamieszkania (*Aktywność obywatelska ...*, 2006, s. 15).

¹¹ Celem przeprowadzanych przez nas badań nie było diagnozowanie poziomu zaufania. Zrealizowanie takiego celu wymagałoby odrębnych, szczegółowych badań społecznych. Zadaliśmy jednak naszym respondentom-przedsiębior-

rami w regionie. **Zaufanie** jest podstawą i zarazem efektem współpracy, pozwala obniżyć koszty transakcyjne (Sztompka 2007). Na jego związek z rozwojem gospodarczym wskazuje P. Francois (2002). W szczególności podkreśla istotność tego czynnika dla wytwarzania innowacji. Rozwój nowych technologii odbywa się przy współpracy różnych, często nie mających wypracowanych wcześniej relacji, podmiotów gospodarczych. Współpraca z nieznanymi bez wzajemnego zaufania jest trudna, czasami wręcz niemożliwa¹² (por. Francois 2002). W świetle wyników badań przeprowadzonych na Mazowszu można stwierdzić, że o ile przedsiębiorcy nie są skłonni uznawać poziomu zaufania za czynnik równie istotny jak czynniki ekonomiczne, to jednak nie jest on dla nich zupełnie bez znaczenia. Przy czym, znaczenie zaufania dla lokalizacji i późniejszej działalności firmy wykazuje zróżnicowanie w zależności od tego, czy firma jest innowacyjna – różnice kilku punktów procentowych w stosunku do firm niewdrażających innowacji. Wynik ten stanowi więc empiryczne potwierdzenie tez głoszonych przez P. Francois (2002).

Czynnikiem związanym z kapitałem społecznym, który wydawał się mieć największe znaczenie przy decyzjach lokalizacyjnych mazowieckich przedsiębiorców, była otwartość postawa mieszkańców – została wskazana przez połowę badanych **przedsiębiorców** (nie zmienia to jednak faktu, że ponad 45% przedsiębiorców zaznaczyło, że czynnik ten nie miał żadnego wpływu na ich decyzję lokalizacyjną). Otwartość mieszkańców, podobnie jak inne pozaekonomiczne czynniki rozwoju, miała mniejsze znaczenie dla dużych firm niż dla firm małych.

Samorządy wskazują na kapitał społeczny jako wartość przyczyniającą się do budowania „klimatu dla biznesu”. Należy jednak wyraźnie zaznaczyć, że władze w większości nie odwołują się do pojęcia kapitału społecznego przedstawianego w literaturze¹³. Utożsamiają go natomiast z kapitałem ludzkim, który należy do elementów budowania przewagi konkurencyjnej (Lindsay 2003) i jest jednym z najlepszych predyktorów lokalnego rozwoju gospodarczego (Swianiewicz, Łukomska 2004).

Kapitał społeczny i kapitał ludzki, wśród pozaekonomicznych czynników rozwoju, pojawiają się w odpowiedziach przedstawicieli samorządów w różnej formie:

- **pozytywnie wpływający czynnik** – poprzez wysokie kwalifikacje mieszkańców, klimat prowadzenia działalności gospodarczej, dostępność siły roboczej oraz proprzedsiębiorczą postawę mieszkańców;
- **negatywnie wpływający czynnik** – poprzez różnego rodzaju cechy społeczne mieszkańców, niskie kwalifikacje mieszkańców i cechy demograficzne;
- **atut promocyjny** gmin w postaci zasobów ludzkich.

com pytania, które miały wykazać, jak zaufanie postrzegane jest pośród innych czynników decydujących o rozwoju przedsiębiorczości.

¹² Znaczenie wzajemnego poznania dla współpracy opisują dwie najważniejsze grupy koncepcji naukowych – pierwsza, związana z teorią gier (por. np. Malawski, Wieczorek, Sosnowska 2011) oraz druga, związana z instytucjonalizmem i nowym instytucjonalizmem (por. np. Poteete, Janssen, Ostrom 2010).

¹³ W naukach społecznych i ekonomicznych pojęcie kapitału społecznego odnosi się przede wszystkim do umiejętności współpracy członków danej społeczności, tworzenia sieci zależności i wspólnych norm, wzajemnego zaufania. Cechy te mają służyć sprawniejszemu osiągnięciu celów społecznych.

Wśród czynników pozytywnych wyróżniają się trzy prawidłowości:

- gminy miejskie, częściej niż inne gminy, wskazują na wysokie kwalifikacje mieszkańców, jako na swój ważny atut. Należy również zauważyć, że jest to trzeci, najczęściej wymieniany czynnik przez wszystkie typy gmin;
- gminy wiejskie i miejsko-wiejskie, częściej niż inne gminy, wskazują na zasób siły roboczej, co może być wynikiem niskiego poziomu zatrudnienia w tych gminach;
- gminy miejskie i miejsko-wiejskie, zdecydowanie częściej niż gminy wiejskie, podkreślają dobry klimat dla prowadzenia działalności gospodarczej.

O opinii na temat możliwości wpływania przez mieszkańców na rozwój gminy świadczy również postrzeganie jakości szkolnictwa. Jest to drugi, co do ważności, pozaekonomiczny czynnik wpływający pozytywnie na rozwój gmin, z drugiej strony, niskie kwalifikacje pracowników oraz likwidacja lub brak odpowiednich szkół – są często postrzegane jako czynnik negatywny. Wydaje się, że jest to **najbardziej niejednoznacznie postrzegany przez samorządy lokalne czynnik**. Być może wpływ na to ma duże zaangażowanie samorządów w Polsce w zarządzanie infrastrukturą szkolną – z jednej strony władze chciały „pochwalić” się swoimi osiągnięciami, z drugiej strony, wskazywały na dobrze przez siebie rozpoznane braki. Niewątpliwie, polityka edukacyjna i wpływanie na jakość zasobów ludzkich są ważnym elementem międzynarodowej konkurencji o czynniki rozwoju. Wpływ kapitału ludzkiego na wzrost gospodarczy został wielokrotnie udowodniony, zidentyfikowano też wiele jego mechanizmów¹⁴. Samorządy lokalne mogą być dla samorządu regionalnego wartościowym partnerem tej polityki, dobrze rozeznany w panujących warunkach i rozumiejącym wagę tej polityki dla rozwoju społeczno-gospodarczego.

Jakość edukacji determinowana jest przez wiele czynników, na część których wpływ bezpośredni lub pośredni mają władze lokalne, pozostałe związane są z kapitałem rodzinnym oraz uwarunkowaniami historycznymi i gospodarczymi. Podstawowym wyznacznikiem różnicowań, w tym przypadku, jest wymiar miasto-wieś: jak wskazują badania Herbsta (2007) przeciętny wynik testu kompetencji dla szóstoklasistów w roku szkolnym 2001/2002 był wyższy w gminach miejskich (103% średniej krajowej) niż w gminach wiejskich (99,6%). Wnioski z badań przeprowadzonych w układzie historycznym – w podziale na tereny trzech zaborów oraz ziemie odzyskane – wskazują, że jakość edukacji, mierzona na przeciętnym wyniku testu szóstoklasistów, jest wyższa na obszarach Kongresówki (w obrębie której znajdowały się gminy obecnego województwa mazowieckiego) oraz Galicji. Za główną przyczynę obserwowanego różnicowania uznaje się edukację rodzinną, niewielki wpływ na wyniki testu mają natomiast zasoby szkolne (mierzone za pomocą nakładów na edukację) (Herbst 2007).

Analiza materiałów udostępnianych przez Centralną Komisję Edukacyjną pozwala stwierdzić, że przeciętne wyniki wszystkich obowiązkowych egzaminów (testu umiejętności w szkołach podstawowych, egzaminu gimnazjalnego oraz maturalnego) są wyższe w województwie mazowieckim niż w Polsce, chociaż różnią się na poziomie powiatów (niższe wyniki egza-

¹⁴ Szerzej na temat badań dotyczących związku kapitału ludzkiego i wzrostu gospodarczego pisze A. Cichy (Cichy 2008).

minu gimnazjalnego obserwowane są w powiatach północnych i południowych, najwyższe natomiast w Warszawie, jej najbliższym otoczeniu oraz subregionalnych ośrodkach wzrostu). Brakuje jednak szczegółowych badań wyjaśniających to zróżnicowanie.

Wśród negatywnych czynników rozwojowych, wymienianych przez władze lokalne, opinie określone etykietą „**cechy społeczne**” **pojawiają się najczęściej**. Jest to dość szeroka kategoria, w której jednak przede wszystkim mieszczą się cechy budujące kapitał społeczny a świadczące o postawie mieszkańców – takie jak brak aktywności mieszkańców, ich stosunek do przedsiębiorczości, bierność, brak inicjatywy, często również pojawia się szeroko rozumiana niechęć wobec zmian.

Czynnik: symbole kultury i historii

Zagadnienia związane z kulturą i historią nie są traktowane jako walory gminy, niewielka część samorządów w promocji swojej gminy chciałaby się odwołać do lokalnej kultury. Odwołania najczęściej mają charakter ogólnikowy i dotyczą bogatej tradycji lokalnych społeczności; rzadziej władze lokalne nawiązują do zabytków, stanowiących atrakcje turystyczne gmin. Rzadkością jest również chęć budowania wizerunku gminy w oparciu o kulturę ekonomiczną. W opinii 2/3 samorządów wpływ na sytuację panującą w gminie miały konkretne wydarzenia historyczne. Jednak najczęściej władze lokalne podkreślają wagę wydarzeń z ostatnich lat oraz tych, które miały znaczenie dla samorządów w całej Polsce. Są to przede wszystkim zmiany ustrojowe (przeprowadzenie reform samorządowych i administracyjnej), wejście Polski do Unii Europejskiej oraz II Wojna Światowa.

Skomplikowana historia Mazowsza spowodowała, że w zakresie najstarszych elementów dziedzictwa kulturowego Mazowsze jest relatywnie ubogie, nawet w porównaniu z innymi regionami Polski. Także zabytki, pochodzące z późniejszych epok, były wielokrotnie niszczone i dewastowane. Tym samym, województwo mazowieckie nie dysponuje aktualnie rozpoznawalnymi symbolami, opartymi o zasoby kulturowe i historyczne, które są wykorzystywane dla podnoszenia konkurencyjności¹⁵. Ponadto, żaden istotny potencjał nie jest na tym polu dostrzegany przez aktorów w regionie. Dostępność i jakość usług kultury i rozrywki, przez zdecydowaną większość przedsiębiorców, nie jest brana pod uwagę przy wyborze lokalizacji firmy, natomiast przez władze lokalne – nie są one postrzegane jako ważne elementy polityki gospodarczej. Taki stan rzeczy dotyczy wszystkich jednostek terytorialnych, niezależnie od ich charakteru czy położenia w regionie. Należy jednak zakładać, że możliwość korzystania z oferty kulturalnej przyczynia się do przyciągania inwestorów zagranicznych, a w przyszłości będzie miała także większe znaczenie dla firm mazowieckich – jest to związane z globalizacją gospodarki i unifikacją zasad funkcjonowania firm.

¹⁵ Potwierdza to również, wykonana na potrzeby projektu, kwerenda prac magisterskich i doktorskich, przygotowanych na Wydziale Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego. Badaniami objęte zostały prace magisterskie i rozprawy doktorskie obronione na Wydziale w latach 2005-2010 oraz wybrane czasopisma naukowe, popularno-naukowe oraz popularne, wydawane na terenie województwa, w tym: *Kronika Mazowiecka*, *Mazowsze. Analizy i Studia*, *MAZOWSZE Studia Regionalne*, *Rocznik Żyrardowski*, *Samorząd Terytorialny*, *Studia Mazowieckie*, *Wspólnota*, *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomiczno-Społecznej w Ostrołęce*.

Dodatkowym negatywnym elementem jest słabo wykształcona tożsamość regionalna (Kociszewski 2007), rozumiana jako poczucie przynależności terytorialnej, poczucie wspólnoty dziejów, tradycji, norm i wzorców zachowań. Zdaniem B. Jałowickiego powodem opisywanej sytuacji jest sposób wyznaczenia granic regionu. Podstawową trudnością, uniemożliwiającą kształtowanie tożsamości regionalnej, jest fakt, że Mazowsze nie stanowi regionu etnicznego, którego delimitacja opiera się na odrębnościach etnicznych, lingwistycznych czy kulturowych. Województwo mazowieckie jest często postrzegane jedynie jako region administracyjny (Jałowicki 2001).

Część przedstawicieli IOB zauważa jednak, że problem stanowi nie tyle brak odpowiednich symboli czy kultury odróżniającej Mazowsze od reszty kraju, ile brak odpowiedniej promocji.

Lokalne dziedzictwo kulturowe Mazowsza nie jest w pełni wykorzystywane, najbardziej aktywni w wykorzystywaniu kultury w promocji są Kurpie. Chociaż zdaniem niektórych respondentów – promocja ta ma jedynie wymiar turystyczny, nie jest związana z promocją gospodarczą województwa. Słabo wykształcona tożsamość regionalna może negatywnie oddziaływać na chęć współpracy między poszczególnymi aktorami życia lokalnego (mieszkańcami, władzami, przedsiębiorcami). Skoro brakuje wyraźnej więzi z regionem nie ma powodu, aby angażować się w działania zmierzające do jego rozwoju lub pośrednio się do niego przyczyniające.

Czynnik: postawa władz lokalnych

Współdziałanie i kreowanie innowacji przynosi korzyści całemu regionowi, wpływając tym samym na jego konkurencyjność (Kostera 1996). Władze lokalne Mazowsza zwracają uwagę na szereg korzyści płynących ze współdziałania, które przyczyniają się do kształtowania sprzyjających warunków dla rozwoju przedsiębiorczości. Podkreślanym aspektem jest stabilność działania, którą gwarantuje wspólne ustalanie przebiegu różnego rodzaju przedsięwzięć oraz przeprowadzanie konsultacji władz lokalnych z przedstawicielami biznesu. Samorządy zauważają, że współpraca, zarówno między władzami i firmami, jak i między samymi firmami, przyczynia się do rozwoju lokalnego biznesu. Istotnym aspektem, w kontekście globalizacji i internacjonalizacji, jest budowanie wizerunku władz otwartych na inwestorów właśnie poprzez przyjmowanie roli partnera dla biznesu.

Tymczasem, działania władz lokalnych miały, zdaniem **mazowieckich przedsiębiorców**, ograniczony wpływ na lokalizację badanych firm, a także na późniejszą ich działalność na terenie gminy. Wyrazem tego powszechnego, wśród przedsiębiorców, podejścia są oczekiwania zgłaszane wobec władz. Przedsiębiorcy liczą przede wszystkim na odpowiednie funkcjonowanie urzędów – sprawną, rzetelną i uczciwą obsługę, szybkie podejmowanie decyzji oraz ograniczanie biurokracji. Dopiero w dalszej kolejności chcą nawiązania dobrych kontaktów z władzami, które będą interesowały się ich potrzebami, oraz poprawy komunikacji na linii biznes – samorząd lokalny.

Natomiast dla **władz lokalnych** pozytywne nastawienie władzy samorządowej (otwartość władz, ich postawa i nastawienie wobec biznesu) jest najważniejszym, pozytywnie wpływającym na rozwój, czynnikiem pozaekonomicznym. Ta opinia jest szczególnie popularna wśród samorządów miejskich (ponad 63% z tych, które wzięły udział w badaniu). Zarówno dla wszystkich typów samorządu, jak i dla każdego typu odrębnie, jest to najważniejszy czynnik.

Częściej na istotność współpracy z biznesem zwracają uwagę władze lokalne w małych gminach, zarówno miejskich, jak i wiejskich. Taki stan rzeczy związany jest z większą bezpośredniością kontaktów w tego typu jednostkach – w małych gminach funkcjonuje mniej firm, co sprzyja nawiązywaniu współpracy, zarówno z władzami, jak i innymi firmami. Znaczenie współpracy dla tworzenia odpowiedniego klimatu przedsiębiorczości podkreślają częściej północne podregiony (ciechanowsko-płocki, ostrołęcko-siedlecki) oraz ośrodki subregionalne.

Podsumowanie - potencjał rozwoju w oparciu o czynniki pozaekonomiczne

Na kształtowanie sytuacji w przyszłości duży wpływ będzie miała polityka regionalna, sposób i zakres jej prowadzenia. Kierunki działań, które wydają się pożądane w kontekście wzmacniania czynników pozaekonomicznych, to:

I. Zbudowanie trwałego i klarownego wizerunku regionu – największą efektywnością dla podnoszenia konkurencyjności regionu charakteryzuje się promowanie go jako zamieszkanego przez ludzi młodych, wykształconych, skłonnych do podejmowania wyzwań ekonomicznych, otwartych; z wysoką jakością środowiska naturalnego – czystego ekologicznie, oferującego możliwości wypoczynku i rekreacji oraz nowoczesne usługi „dla zdrowia i urody”. Międzynarodowym trendem rozwoju jest opieranie konkurencyjności o podnoszenie jakości pozaekonomicznych czynników rozwoju. Powinny być one wykorzystywane dla promocji wizerunku regionu jako „szczęśliwego miejsca”. Miejsca, w którym łatwo osiągnąć się szczęście. W kontekście Mazowsza powinna być to kombinacja aktywnej, dynamicznej społeczności miasta stołecznego z czystym ekologicznie, bezpiecznym, „zdrowym”, zielonym regionem. Ważnym jest, aby wnioski dotyczące postrzegania jakości czystego środowiska, jako ważnego atutu konkurencyjnego wielu mazowieckich gmin, skonfrontować w polityce regionalnej z rzeczywistymi wynikami badań jakości środowiska naturalnego. Jeżeli w skali Europy są to tereny rzeczywiście unikatowo „czyste”, można wykorzystać to jako przewagę konkurencyjną, w szczególności, w oparciu o zasób jakim jest lokalizacja stolicy państwa w regionie.

II. Kreowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez działania skierowane na cele społeczne, a nie tylko gospodarcze – kapitał społeczny obecnie nie odgrywa istotnej roli czynnika wpływającego na konkurencyjność regionu. Dla realizacji tego kierunku działania istotna jest promocja mniej konsumpcyjnego stylu życia wśród mieszkańców, a także obraz regionu, jako miejsca pozwalającego na rozwijanie innych, nie tylko ekonomicznej, sfer życia. Polityka skoncentrowana na narzędziach rozwojowych, skupionych wokół modernizacji ekonomicznej, technicznej i wzrostu ilościowych wskaźników ekonomicznych,

może zaprzepaszczać możliwości osiągnięcia długofalowego celu rozwoju społeczno-gospodarczego, w tym konkurencyjności za pomocą narzędzi bardziej efektywnych. Badania wskazują, że ludzie zadowoleni z życia są bardziej wydajnymi i kreatywnymi pracownikami, czyli lepiej odpowiadają na zapotrzebowanie współczesnego rynku. Natomiast zadowolenie z życia, szczęście, poczucie wysokiej jakości życia osiągnięte jest niekoniecznie poprzez wzrost zamożności. Wzrost zamożności koreluje ze wskaźnikami poczucia szczęścia tylko do pewnego momentu (odpowiadającemu prawdopodobnie stałemu, bezpiecznemu poziomowi zaspokojenia podstawowych potrzeb fizjologicznych), powyżej tego poziomu – mieszkańcy współczesnych, wysokorozwiniętych państw, obciążenie pracą zarobkową odczuwają bardziej dotkliwie niż jeszcze kilkadziesiąt lat temu, a sukces ekonomiczny nie przekłada się na ich długotrwałe zadowolenie z życia. Efekty takie daje natomiast aktywność społeczna, poczucie bezpieczeństwa i odpowiedzialnego zarządzania.

Brak kapitału społecznego może być również rozpatrywany w kategoriach zagrożenia – zmniejsza on poziom kontroli wspólnoty lokalnej nad procesami gospodarczymi. Może być wykorzystywany przez duże przedsiębiorstwa, które najczęściej deklarują zupełny brak zainteresowania poziomem zaufania pomiędzy różnymi aktorami w regionie, jako czynnikiem lokalizacji przedsiębiorstw. Wskazuje to na ich sposób wartościowania zasobów społecznych regionu. Brak kapitału społecznego – organizacji społecznych, samorządu gospodarczego, szerzej rozumianych więzi społecznych i poczucia wspólnoty – może ułatwiać dużym inwestorom realizację celów niezgodnych z ogólnym interesem wspólnoty lokalnej, na przykład niekorzystną eksploatacją zasobów, zakłócanie ładu przestrzennego czy drenaż rynku pracy.

Sposób patrzenia na konkurencyjność przez pryzmat czynników pozaekonomicznych wiąże się również z odpowiedzialną polityką na rzecz promowania modernizacji terenów wiejskich i generalnego unowocześniania społeczności lokalnych. Odpowiedzialna polityka w tym rozumieniu to taka, która zachowuje ciągłość rozwoju, zwraca uwagę na więzi społeczne i tradycje kultury oraz powstrzymuje się przed poświęcaniem wszystkiego w imię nowoczesności. Te zastrzeżenia mogą być oczywiście zachowane po osiągnięciu pożądanego, przez większość, poziomu zamożności.

III. Zbudowanie partnerstwa pomiędzy samorządem regionalnym a samorządami lokalnymi, którego celem będzie monitorowanie i wpływanie na pozytywną zmianę w zakresie budowania kapitału ludzkiego – jakość szkolnictwa postrzegana jest przez samorządy lokalne jako istotny czynnik, pozytywnie wpływający na rozwój. Dostrzegają one jednak również braki w dostosowaniu systemu kształcenia do potrzeb rynku pracy. Jakość szkolnictwa jest najbardziej niejednoznacznie opisywanym przez samorządy lokalne czynnikiem pozaekonomicznym. Natomiast znaczenie jakości kapitału ludzkiego dla rozwoju gospodarczego i konkurencyjności – jest bezdyskusyjne. Wydaje się ponadto, że wyniki egzaminów szkolnych potwierdzają pewną przewagę regionu nad innymi polskimi regionami w zakresie poziomu kształcenia. Samorządy lokalne są istotnie zaangażowane w zarządzanie infrastrukturą szkolną, co może sprzyjać budowaniu partnerstwa i wpływaniu na ten element konkurencyjności regionu.

IV. Debata regionalna na temat znaczenia pozaekonomicznych czynników rozwoju, w tym zbudowanie rzeczywistego partnerstwa pomiędzy władzą samorządową a przedstawicielami środowisk biznesowych, opartego o efektywne sieci wymiany informacji – wydaje się, że tym, co nowoczesna gmina powinna zaoferować mieszkańcom i inwestorom, jest: ziemia (oferta inwestycyjna), finansowanie pro-przedsiębiorczych przedsięwzięć (sektor usług dla biznesu skrojony na miarę lokalnego zapotrzebowania) oraz ekskluzywny spokój (ekologia, intymność, czystość).

Można przypuszczać, że także dostępność usług kultury i rozrywki będzie odgrywała coraz bardziej znaczącą rolę w budowaniu konkurencyjnej pozycji regionu oraz poszczególnych gmin. Na polu zabiegania o nowe firmy i mieszkańców niezbędne staje się rozwijanie tego typu usług. Coraz więcej inwestorów, przede wszystkim zagranicznych, lokalizując działalność, bierze pod uwagę dostępność i jakość zaplecza kulturalnego.

Nasuwa się tu kontrowersyjne pytanie: czy samorzady na Mazowszu są w stanie realizować skuteczną politykę przeciwdziałania emigracji mieszkańców? Może jedynym rozwiązaniem jest akceptacja wyjazdów, a nawet ich umożliwienie. Może władze powinny wręcz pomagać mieszkańcom w realizacji ich marzeń związanych z wyjazdami, szerszymi możliwościami edukacji. Tylko obecność w nowoczesnych strukturach ekonomicznych oraz edukacyjnych kreuje kapitał ludzki, dopasowany do współczesnych uwarunkowań rozwoju. Wiele gmin mazowieckich nie jest w stanie zapewnić tego swoim obywatelom. Jeżeli istnieje jakiś interpersonalny kapitał w tradycyjnym wiejskim społeczeństwie w Polsce (charakterystycznym dla sporej części regionu), to są to relacje pomiędzy członkami rodziny. Jeżeli te powiązania nie zatrzymają lub nie „sprowadzą” ludzi na powrót, to żadna polityka nie jest w stanie tego uczynić. Samorząd może tylko budować swoją przychylną postawę dla tych, którzy wracają lub są „z zewnątrz” i interesują się gminą (zgodnie z raportem *Polska 2030*, Polska w przyszłości stanie się krajem imigracji netto) oraz stworzyć warunki dla wygodnego osiedlania się w nich. Rozwiązanie takie jest warte rozważenia w szczególności dla gmin wiejskich stołecznego województwa mazowieckiego, które powinny korzystać na relatywnie bliskiej lokalizacji największego polskiego miasta poprzez przyciąganie tych, którym „znudziło się” wielkomiejskie życie lub tych, którzy szukają od niego odpoczynku w czasie wolnym (np. drugie domy).

Sposób wartościowania czynników pozaekonomicznych – inny w środowisku władzy, a inny w środowisku przedsiębiorców – wyraźnie wskazuje na konieczność zbudowania i instytucjonalizacji nowych kanałów komunikacji pomiędzy tymi środowiskami.

W związku z tą różnicą, istotnym elementem polityki regionalnej wydaje się rozpoczęcie dyskursu na temat znaczenia pozaekonomicznych czynników rozwoju. „Beneficjentami” tego dyskursu powinny być władze samorządowe oraz środowiska przedsiębiorców; jego uczestnikami: władze, przedsiębiorcy, media, środowiska okołobiznesowe, środowiska akademickie i kultury. Jednym z pobocznych efektów tego działania mógłby być wkład w identyfikację elementów wizerunku regionu.

Można zakładać, że w kolejnych latach wciąż umacniać się będzie pozycja Warszawy i jej obszaru metropolitalnego. Warszawa będzie rozwijała się jako metropolia i wzmacniała swoją konkurencyjną pozycję, na czym zyskają także okoliczne gminy. Wzrost atrakcyjności aglomeracji warszawskiej może grozić pogłębianiem się peryferyzacji pozostałych części województwa, w tym ośrodków subregionalnych. Taka sytuacja jest prawdopodobna w przypadku braku podejmowania odpowiednich działań przez władze regionalne, dotyczących m.in. wzmacniania potencjału ośrodków i podregionów, w których się znajdują.

Literatura

Aktywność obywatelska mieszkańców województwa mazowieckiego (na podstawie wyborów samorządowych w 2006 r.), 2006, Mazowsze. Analizy i Studia nr 8/2006, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, Warszawa.

Atlas ESPON. Struktura terytorium Europy, ESPON październik 2006, wydane przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.

Bartik, T., 1994, *What Should the Federal Government Be Doing About Urban Economic Development*, Staff Working Paper 94-25, Upjohn Institute for Employment Research, Kalamazoo.

Bok, D., 2010, *Politics of Happiness: What Government Can Learn from the New Research on Well-Being*, Princeton University Press.

Cichy, K., 2008, *Kapitał ludzki i postęp techniczny jako determinanty wzrostu gospodarczego*, Instytut Wiedzy i Innowacji, Warszawa.

Clark, T. N., 2003, *The City as an Entertainment Machine*, Elsevier, London.

Czyż, T., 2009, *Konkurencyjność regionu wielkopolskiego w aspekcie gospodarki opartej na wiedzy*, UAM, Poznań.

Dziemianowicz, W., 2008, *Konkurencyjność gmin w kontekście relacji władze lokalne inwestorzy zagraniczni*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

Ferguson, A., 1819, *An Essay on the History of Civil Society*, (w:) A. Finley (red.), *North-East Corner of Chestnut and Fourth Streets*, Philadelphia (the eighth edition).

Florida, R., 2009, *Who's Your City? How the Creative Economy Is Making Where to Live the Most Important Decision of Your Life*, Basic Books, New York.

Francois, P., 2002, *Social Capital and Economic Development*, Routledge, London.

Fukuyama, F., 1997, *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, PWN, Warszawa.

Gierczycka, J., 2007, *Znaczenie konkurencyjności dla rozwoju sektora małych i średnich przedsiębiorstw w warunkach globalizacji i integracji europejskiej; Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości*, PWN, Warszawa.

Grabow, B., Henckel, D., Hollbach Gronig B., 1995, *Weiche Standortfaktoren, Schriften de Deutsch Institut fur Urbanistik*, Stuttgart-Berlin-Koln.

Hambleton, R., 2001, *The New City Management* (w:) R. Hambleton, H. Savitch, M. Stewart (red.) *Globalism and Local Democracy*, Palgrave, London.

Herbst, M., 2007, *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.

Jałowicki, B., 2001, *Warszawa a mazowiecka identyfikacja*, (w:) Z. Ptasiwicz (red.), *Mazowsze. Tożsamość i wizerunek regionu*, Region-Polityka-Promocja nr 4, Ciechanów.

Kalinowski, T. (red.), 2006, *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2006*, IBnGR, Gdańsk.

Kaźmierczak, T., 2007, *Kapitał społeczny a rozwój społeczno-ekonomiczny - przegląd podejść*, (w:) T. Kaźmierczak, M. Rymśa, (red.), *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa, s. 41-64.

Kociszewski, A., 2007, *Rola stowarzyszeń w kształtowaniu mazowieckiej tożsamości regionalnej*, Studia Mazowieckie I/VII/Nr 1, Wyższa Szkoła Humanistyczna im. A. Gieysztora, Pułtusk.

Kostera, M., 1996, *Postmodernizm w zarządzaniu*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.

Kuciński, K., (red.), 2010, *Przedsiębiorczość a rozwój regionalny w Polsce*, Difin, Warszawa.

Lindsay, S., 2003, *Kultura, modele umysłowe i dobrobyt narodowy*, (w:) L. Harrison, S. Huntington [red.], *Kultura ma znaczenie*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań.

Malawski, M., Wieczorek, A., Sosnowska, H., 2011, *Konkurencja i kooperacja. Teoria gier w ekonomii i naukach społecznych*, Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa.

Narayan, D., Cassidy, M.F., 2001, *A dimensional approach to measuring social capital: development and validation of a social capital inventory*, „Current Sociology”, vol. 49(2).

Porter, M. E., 2003, *The economic performance of regions*, „Regional Studies”, t. 37, s. 549–578.

Poteete, A. R., Janssen, M.E., Ostrom, E., 2010, *Working together. Collective action, the commons, and multiple methods in practice*, Princeton University Press, Princeton and Oxford.

Putnam, R.D., 1995, *Demokracja w działaniu: Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Wydawnictwo Znak, Fundacja im. S. Batorego, Kraków.

Ross, D., Friedman, R. E., 1990, *The emerging third wave: New economic development strategies in the '90s*, „The Entrepreneurial Economy Review”, t. 9, Nr 1 (Autumn), s. 3-10.

Swianiewicz, P., 2010, *Czy rozmiar ma znaczenie? Zróżnicowanie opinii mieszkańców o funkcjonowaniu samorządów lokalnych w zależności od wielkości gminy*, „Samorząd Terytorialny”, Nr 4, s. 5-16.

Swianiewicz, P., Łukomska, J., 2004, *Władze samorządowe wobec lokalnego rozwoju gospodarczego. Które polityki są skuteczne?*, „Samorząd Terytorialny”, Nr 6, s. 14-32.

Sztompka, P., 2007, *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Wydawnictwo ZNAK, Kraków.

Walzer, N., P'ng, P.C., 1995, *Incentives and economic development: an empirical analysis*, (w:) N. Walzer (red.) *Local economic development. Incentives and international trends*, Boulder, Colorado, Westview Press, s. 127-144.

ABSTRACT

The article presents results of the research undertaken as a part of a broader project on competitiveness of Mazovia region. The article focuses on examining the influence of non-economic development factors on the regional competitiveness. The role of these factors is analyzed in the context of identification of competitive advantages. The analysis includes two major perspectives: from the investor's side and from local government's side. Presentation of the research results concentrates on the following locational "soft" factors: capital status of the region, environmental quality, social capital and human capital, local government's attitude, historical and cultural symbols. Capital status of the region has been the most important non-economic factor affecting competition of the Mazovia region so far. As a consequence, future socio-economic development of Warsaw seems to be very important among development trends of the Mazovia region. Both Mazovian companies and local governments indicate the positive aspects connecting with location of capital of Poland in the region. Local governments claims that the most important non-economic development factors are the quality of environment and the attitude of local government. Unfortunately these factors are almost not significant for firms from the region. Mazovia does not have actually historical or cultural symbols which are broadly recognizable and aimed at improving regional competitiveness. Businessmen from the region usually are not indicate social capital among the most important development factors. Pointing to positive and open local community' attitude as important factor, however, is an exception. The future of Mazovia region will depend on the way and dimension of regional politics. In this context the most influential factors seems to be: accessibility to cultural and entertainment services, environmental quality, building clear image of the region and raising the quality of education. According to the results of conducted research these are key-factors for the development of Mazovia region. What is more these factors are corresponding to international development trends. The article indicates also the research findings related to the social capital importance for innovative firms. These findings constitute the affirmation of arguments raised by European famous researchers.

dr Julita Łukomska, asystent w Zakładzie Rozwoju i Polityki Lokalnej Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego; partner firmy Geoprofit; uczestnik krajowych i międzynarodowych projektów badawczych z zakresu rozwoju i polityki lokalnej. W 2012 roku obroniła pracę doktorską „Czynniki lokalnego rozwoju gospodarczego w Polsce”.

dr Katarzyna Szmigiel-Rawska, adiunkt w Zakładzie Rozwoju i Polityki Lokalnej Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego; współtwórcza firmy Geoprofit; prowadząca i uczestnik projektów badawczych; wykładowca na kierunku Gospodarka Przestrzenna; specjalizuje się w rozwoju regionalnym i lokalnym oraz we współpracy pomiędzy organizacjami władzy i ich relacji z otoczeniem; współpracuje z decydentami i praktykami z administracji publicznej.